

Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği

The Energy Security Dimension Of Turkey's Regional Policy In The Central Asia And The Caucasus

Gökhan Özkan*

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Orta Asya ve Kafkasya'da Türkiye ile dil, din ve kültür açısından birçok ortak paydası bulunan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, Soğuk Savaş boyunca bölgeye ilgisiz kalan Türkiye'nin bölgesel politikası ciddi şekilde değişmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği dış politika enerji arz güvenliği bağlamında analiz edilmiştir.

Enerji arz güvenliği kavramının uluslararası siyasette artan önemi ele alınmış, Orta Asya ve Kafkasya'daki zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin bölgeyi nasıl küresel ve bölgesel aktörlerin ilgi odağı haline getirdiği analiz edilmiş, bölgede başladığı iddia edilen "yeni büyük oyun" incelenmiştir. Bölge hidrokarbon rezervlerinin uluslararası pazarlara ulaştırılması için geliştirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Nabucco gibi boru hattı projeleri, küresel ve bölgesel aktörlerin enerji arz güvenliği bağlamında izlediği bölgesel politikalar, bu politikaların Türkiye'nin bölgede izlediği dış politikaya yansımaları ele alınmıştır.

Bölge petrol ve doğalgazının uluslararası pazarlara taşınacağı güzergahlar hususunda ABD, AB, Türkiye, Rusya, Çin, İran ve diğer aktörler arasındaki rekabetin devam etmesi; Türkiye'nin hem doğu-batı, hem de kuzey-güney enerji koridorununun kilit ülkelerinden biri haline gelmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Orta Asya ve Kafkaslar, enerji arz güvenliği, yeni büyük oyun, jeopolitik

Abstract

After the dissolution of the Soviet Union and after Azerbaijan, Turkmenistan, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan, which have many common denominators with Turkey in terms of language, religion and culture, gained independence in the Central Asia and the Caucasus; regional policy of Turkey, which was indifferent to the region during the Cold War, changed seriously. In this study, foreign policy Turkey has pursued in the Central Asia and Caucasus after the end of the Cold War was analyzed within context of energy supply security.

Increasing importance of the energy supply security concept in international politics was examined, how the rich oil and natural gas reserves of the Central Asia and Caucasus turned the region into the focus of interest of the regional and global actors was analyzed, and the "new great game", which many claim started in the region, was investigated. Pipeline projects such as Baku-Tiflis-Ceyhan and Nabucco that were developed to transport the hydrocarbon reserves of the region to the international markets, regional policies the global and regional actors pursue within the context of energy supply security, and reflections of these policies to the foreign policy Turkey pursues in the region were examined.

* Yrd.Doç.Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: gozkan@yalova.edu.tr.

goz

Akademik
Bakış

17

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

It is expected that competition among the U.S., the E.U., Turkey, Russia, China, Iran and other actors over the routes the oil and natural gas reserves of the region will be transported to the international markets will continue and Turkey will become one of the key countries of the east-west as well as the north-south energy corridor.

Key Words: *Turkish foreign policy, Central Asia and Caucasus, energy supply security, new great game, geopolitics*

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kendini feshetmesi ve Orta Asya ve Kafkaslar'da beş Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlıklarını kazanması, Soğuk Savaş süresince bölgeye ilgisiz kalan Türkiye'nin bölgeye bakış açısını ciddi şekilde değiştirmiştir. Bölgedeki hızlı değişim Türkiye için siyasal, ekonomik ve askeri işbirliği fırsatları yaratmış, fakat aynı zamanda bazı riskleri de beraberinde getirmiştir. SSCB'nin dağılması, iki kutuplu uluslararası sistemdeki bölgesel çatışmaları önleyici mekanizmaların ortadan kalkmasına sebep olmuş, ortaya çıkan boşluk bölgenin farklı tehditlere açık hale gelmesine yol açmıştır.¹ SSCB'nin çekilmesiyle birlikte doğal kaynaklar açısından son derece zengin olan bölgede ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak isteyen bölgesel ve küresel güçler arasında stratejik rekabet tekrar başlamış, bu mücadele "yeni büyük oyun" olarak tanımlanmıştır.² Bağımsızlıklarını yeni kazanan bölge ülkelerinin siyasal, ekonomik ve sosyal model arayışına geçmeleri, bu coğrafyayı kendi çıkarlarına uygun olarak şekillendirmek isteyen küresel ve bölgesel aktörler arasında rekabete yol açmıştır.

Bölgede ortaya çıkan yeni koşulların en çok etkilediği ülkelerden biri Türkiye olmuş, Türkiye'nin bölgeye bakış açısı ciddi şekilde değişmiştir. Bunda, Soğuk Savaş sonrası oluşan tek kutuplu uluslararası sistemde Türkiye'nin güvenlik ve dış politika algılamalarının etkisi büyük olmuştur. Türkiye, Soğuk Savaş süresince jeopolitik konumundan kaynaklanan avantajdan faydalanmış, güvenlik ve dış politikalarını batıyla senkronize bir şekilde yürütmeye çalışmıştı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, iki kutuplu uluslararası sistemin yıkılıp yerini tek kutuplu uluslararası sistemin alması, Türkiye'nin jeopolitik öneminin azaldığı algılamasına yol açmış, NATO'nun geleceği konusundaki tartışmalar Türkiye açısından güvenlik politikalarıyla ilgili belirsizlikler yaratmışlardır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın Balkanların, Orta Doğu'nun, Kafkasların ve Orta Asya'nın ortasında olması, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar sebebiyle, bu bölgelerde meydana gelebilecek istikrarsızlıkların Türkiye'ye olumsuz yansımaları olması ihtimalini arttırmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin, güvenlik ve dış politikalarını gözden geçirme ihtiyacı duymasına yol açmış, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yeri ve önemi sorgulanmaya başlanmıştır.

- 1 Kirill Nourzhanov, "Changing Security Threat Perceptions in Central Asia", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 63, Sayı 1, 2009, s. 86.
- 2 Emre İşeri, "The US Grand Strategy and the Eurasian Heartland in the Twenty-First Century", *Geopolitics*, Cilt 14, Sayı 1, 2009, s.34.

Görüş

Akademik
Bakış

18

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

İşte bu ortamda, Türkiye ile dil, din ve kültür açısından birçok ortak paydası bulunan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları Türkiye'de heyecan uyandırmış ve Türkiye'nin bölgedeki ve dünyadaki rolünü arttırabilecek gelişmeler olarak görülmüşlerdir. 1990'ların ilk yarısında Türkiye, yeni siyasal, ekonomik ve sosyal model arayışı içinde olan ve batıyla yakınlaşmak isteyen Türk Cumhuriyetleri için çekici bir model olarak görülmüş, bu ülkeler Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bu yaklaşma, bölgenin İran kontrolüne girmesini ve Rusya'nın bölgeye tekrar nüfuz etmesini istemeyen ABD ve AB tarafından da desteklenmiştir. Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar'da uyguladığı bölgesel politikalarda enerji giderek daha önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı gibi enerji alanında yapılan işbirlikleri, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için fırsatlar yaratmışlardır.³

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Orta Asya ve Kafkaslar'daki zengin yeraltı zenginliklerinin batıdaki ve doğudaki pazarlara ulaştırılmasıyla ilgili "yeni büyük oyunun" başladığı savunulmuştur. Bu yeni oyunun temel aktörlerinin bölgesel olarak Türkiye, Rusya, İran, Çin, Afganistan ve Pakistan; küresel olarak ise ABD, AB ve Japonya olduğu⁴; çıkar asimetrisinin, bölgede etkinliğini arttırmak isteyen devletlerin arasında rekabeti yaratan en önemli faktör olduğu ifade edilmektedir.⁵ Rusya, SSCB'nin dağılıp Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasından sonra uygulamaya başladığı yakın çevre (blijniye sarubiyeyje) politikası çerçevesinde bölgede etkinliğini sürdürmeye çalışmış, petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi için çaba göstermiş, Orta Asya'dan Avrupa'ya ve diğer dünya piyasalarına doğalgaz ve petrol ihracında transit geçiş silahını kullanmıştır.⁶ ABD ve Avrupa ülkeleri ise boru hatları konusunda Rusya'ya alternatif güzergahlar oluşturmaya çalışmışlar, bu şekilde Rusya ve İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltmayı amaçlamışlardır.⁷ Bu bağlamda, stratejik coğrafi konumu, Türkiye'ye Hazar bölgesi petrol ve doğalgazının Avrupa pazarlarına taşınmasında bir enerji köprüsü olma fırsatı sunmuştur.⁸

3 Nasib Nassibli, "Azerbaijan's Geopolitics and Oil Pipeline Issue", *Perceptions*, Cilt 4, Sayı 4, 2000, ss. 114-115.

4 Mehdi Parvizi Amineh - Henk Houweling, "Global Energy Security and Its Geopolitical Impediments—The Case of the Caspian Region", *Perspectives on Global Development and Technology*, Sayı 6, 2007, s.366.

5 Stephen Blank, "The Strategic Importance of Central Asia: An American View", *Parameters*, Spring 2008, s. 73.

6 Bertil Nygren, "Putin's Use of Natural Gas to Renintegrate the CIS Region", *Problems of Post-Communism*, Cilt 55, Sayı 4, 2008, s. 8.

7 Laurent Ruseckas, "Turkey and Eurasia: Opportunities and Risks in the Caspian Pipeline Derby", *Journal of International Affairs*, Cilt 54, Sayı 1, 2000, s. 225.

8 Nebahat Yazıcı – Ayhan Demirtaş, "Turkey's Natural Gas Necessity and Consumption", *Energy Sources*, Sayı 23, 2001, s. 801.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar'da izlediği dış politika enerji politikaları bağlamında değerlendirilecektir. Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra değişen bölgesel politikası analiz edilecek, Hazar havzasındaki zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin batıdaki ve doğudaki pazarlara ulaştırılması için geliştirilen projeler incelenecek, bölgede etkinlik gösteren bölgesel ve küresel güçlerin izledikleri politikalar ve bunların Türk Dış Politikası'na yansımaları ele alınacaktır.

1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Değişen Orta Asya ve Kafkasya Politikaları

1921 yılında Sovyetler Birliği ile TBMM hükümeti arasında imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nda yer alan hükümlere göre Türkiye ve SSCB, kendi ülkeleri üzerinde, diğer devletin hükümetini devirmek isteyen teşekküllerin kurulmasına izin vermeyecekti. Bunun anlamı, Türkiye'nin SSCB'de Turancı akımları desteklememesi, Sovyetler Birliği'nin ise Türkiye'de Bolşevik hareketini yayma çabası göstermemesi idi.⁹ Bu antlaşmadan ve Enver Paşa'nın 1922 yılında Orta Asya'da Basmacıların başında Ruslara karşı savaşırken ölmesinden sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar Orta Asya ve Kafkaslar'daki "Dış Türkler", Türk Dış Politikası'nda çok az yer tutmuştur.¹⁰

Soğuk Savaş süresince Orta Asya ve Kafkasya'daki Türklerle ilişkileri geliştirmeyi savunan görüşler mevcut olsa da, bu görüşler hiçbir zaman resmi olarak savunulmamış, "Dış Türkler" konusunda resmi beyan vermekten kaçınılmış, bunun da ötesinde "Dış Türkler" hakkında araştırma yapılması engellenmiştir. Sonuç olarak, glasnost ve perestrojka politikalarının uygulanmaya başlandığı Gorbacov yönetiminin son dönemlerine kadar Orta Asya ve Kafkasya'daki Türklerle ilişkiler çok sınırlı kalmış, bu coğrafyayla ilgili sınırlı sayıda araştırma yapılmıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılarak Rusya Federasyonu'nun kurulması ve 15 yeni devletin bağımsızlığını kazanması, bölgedeki dengelerin değişmesine ve bölge dinamiklerin farklı bir boyuta taşınmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan tek kutuplu uluslararası sistem ve bu sistemde Türkiye ve Rusya'nın kendilerini konumlandırma çabaları ve yeni rol arayışları, Türkiye-Rusya ilişkilerini ve her iki ülkenin Orta Asya ve Kafkaslar'da izlediği politikaları etkileyen faktörler olmuştur.

Türkiye-Rusya ilişkilerini ve her iki ülkenin Orta Asya ve Kafkaslar'da izlediği politikaları etkileyen en önemli parametrelerden biri Rusya Federasyonu'nun batıyla ilişkileri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından hemen sonraki birkaç yıllık dönemde Rusya, ABD ve Avrupa'yla uyumlu politikalar izlemiş, fakat özellikle 1993'ten itibaren Avrupa ve ABD'yle iyi ilişkileri

9 Mehmet Gönlübol – Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Mehmet Gönlübol (der.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 28.

10 Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 366.

devam ettirmeye özen göstermekle birlikte Asya'da yeni arayışlar içerisine girmiştir. Bu tarihten itibaren iç politikadaki Atlantikler-Avrasyacılar çekişmesi dış politikada da gözlemlenmeye başlanmış, bunun da Orta Asya ve Kafkaslar'a çok önemli yansımaları olmuştur. Rusya Federasyonu, izlemeye başladığı "Yakın Çevre" politikası çerçevesinde, eski SSCB topraklarının ekonomik ve güvenlik boyutlarıyla yaşamsal çıkar alanı olduğunu iddia etmiş ve buradaki gelişmeleri kontrol etmeyi öngörmüştür.

Rusya'nın bölgesel politikalarını etkileyen bir diğer önemli parametre 1993 Kasım'ında açıklanan Askeri Doktrin olmuştur. Bu doktrine göre, ordu-nun iç güvenlikten de sorumlu olacağı ifade edilmiş, Rusya Federasyonu'nun nükleer silahları ilk kullanan ülke olmayacağı ilkesi terk edilmiş, Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun gerektiğinde ülke dışında da Rusya Federasyonu askerlerinin konuşlandırılabilmesi kabul edilmiştir. Rusya'nın "Yakın Çevre" politikasının ve Askeri Doktrin'i'nin Orta Asya ve Kafkaslarda önemli yansımaları olmuştur. Rusya Federasyonu, Kafkaslarda ve Orta Asya'da askeri üsler kurmuş, bazı bölge ülkelerinin sınırlarını Rus askerleri denetleme-ye başlamıştır.

Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre politikasını uygulamaya başlaması, Türkiye ve Rusya Federasyonu'nu bazı noktalarda karşı karşıya getirmiştir. İlk kez 1992'de dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından dile getirilen "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemi ve genişletilmiş Türkçe abecenin kabul edilmesi gibi projeleri de kapsayan entegrasyon çalışmaları, bölgeyi arka bahçesi olarak gören ve kendi içinde de milyonlarca Türkü barındıran Rusya Federasyonu'nda bazı olumsuz yansımalara sebep olmuştur. 1992 Mayıs'ında Ermenistan birliklerinin Azerbaycan otonom bölgesi Nahçıvan'a saldırabileceğinden söz edildiği sıralarda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bölgede tatbikat yapmaya başlamasından sonra Rus komutanı Mareşal Yevgeny Shaposhnikov, Türk askerinin müdahalesinin Üçüncü Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açabileceğini deklare etmiştir.¹¹ Türkiye ile Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslar'da birçok anlaşmazlık noktaları bulunmasına rağmen her iki ülke bölgede işbirliğinin artırılması yönünde adımlar da atmışlardır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya ve Kafkaslar coğrafyasını jeopolitik açıdan ön plana çıkaran en önemli hususlar bölgedeki zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ve bu kaynakların dünya pazarına hangi yollardan pazarlanacağı olmuştur. Sonraki bölümlerde enerji güvenliğinin uluslararası siyasal dinamiklere yansımaları, bölge petrol ve doğalgaz rezervlerinin pazarlara taşınması için geliştirilen boru hattı projeleri, bölgesel ve küresel aktörlerin politikaları ve bunların Türk Dış Politikası'na yansımaları ele alınacaktır.

11 Bülent Aras, "Turkey's Policy in the Former Soviet South: Assets and Options", *Turkish Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2000, s. 47.

2. Enerji Güvenliği Kavramı ve Uluslararası Siyaset

19. yüzyılın sonlarından itibaren en önemli enerji kaynağı haline gelen petrol, 20. yüzyılda kullanım alanının genişlemesiyle önemini daha da arttırmıştır. Kolay taşınabilir, verimli ve daha az sülfür dioksit ve karbondioksit salımı yapması sebebiyle daha temiz bir enerji kaynağı olan ve bu özelliklerinden dolayı birincil enerji kaynakları arasında tüketimi en hızlı artan doğalgazın¹² önemi de hızla artmaktadır.

Petrol, birincil enerji kaynağı olması sebebiyle küresel ekonominin stratejik hammaddesi olması yanında; 1973'teki petrol krizinde görüldüğü gibi arzının kısılanması ve fiyatının hızla artması ekonomik ve siyasal sisteme çok olarak yansıdığı için¹³ aynı zamanda siyasal olarak da stratejik bir hammaddedir. 1973 krizinden sonra petrolün uluslararası siyasette belirleyici bir etkiye sahip olduğu anlaşılmış; kriz, gelişmiş ülkeleri, enerji kaynaklarını daha fazla denetleme becerisine sahip olmaya yöneltmiştir.¹⁴

Hızlı nüfus artışı ve ekonomik büyüme sebebiyle, dünya enerji tüketimiyle ilgili yapılan projeksiyonlara göre, petrol ve doğalgaz tüketimi önümüzdeki 20-25 yıl artarak devam edecektir. Petrol tüketiminin her yıl ortalama yüzde 1,4; doğalgaz tüketiminin ise yüzde 1,9 oranında artması beklenmektedir. 2030 yılı itibarıyla enerji talebinin yüzde 44 artacağı tahmin edilmektedir. Artan enerji talebinin uluslararası sisteme farklı yansımaları olması beklenmektedir. Enerjinin sürekli olarak istikrarlı, güvenilir ve çeşitli kaynaklardan uygun miktarlarda, uygun fiyatlarla ve güvenli ulaşım imkanları vasıtasıyla sağlanması olarak tanımlanan enerji arz güvenliği, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en önem verdiği hususlardan biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, sadece petrol ve doğalgaz üreten ve ihraç eden ülkelerin değil, petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçtiği ülkelerin de enerji güvenliği açısından önem kazanmaları beklenmektedir.

Uluslararası sistem açısından bu denli stratejik öneme sahip olan petrol ve doğalgaz rezervleri sınırlıdır ve yeryüzünde eşit bir şekilde dağılmamışlardır. Bunun da uluslararası ilişkilere çok önemli yansımaları olmaktadır.¹⁵ Kanıtlanmış petrol ve doğalgaz rezervleri Tablo 1'de gösterilmektedir. Orta Doğu ve Avrasya bölgeleri en zengin petrol rezervleri olan bölgeler olarak göze çarpmaktadırlar. Orta Doğu bölgesi dünya petrol rezervlerinin yüzde 61'ine, Avrasya bölgesi ise yüzde 10'una sahiptir.

12 Gawdat Bahdat, "The Geopolitics of Natural Gas in Asia", *OPEC Review*, September 2001, s.275.

13 Femke Hoogeveen – Wilbur Perlot, "The EU's Policies of Security of Energy Supply Towards the Middle East and Caspian Region: Major Power Politics", *Perspectives on Global Development and Technology*, Cilt 6, Sayı 1-3, 2007, s.488.

14 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*", MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s. 387.

15 Amelia Hadfield, "EU-Russia Energy Relations: Aggregation and Aggravation", *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, s. 232.

Bu iki bölgenin doğalgaz rezervleri açısından zenginliği ve dünya rezervlerindeki payı da çarpıcıdır. Orta Doğu dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 41'ine, Avrasya ise yüzde 30'una sahip bulunmaktadır. Türkiye'nin her iki bölgeye de çok yakın coğrafi konumu jeopolitik önemini arttırmaktadır. Bu durumun, daha sonraki bölümlerde geniş olarak analiz edileceği gibi Türk Dış Politikası açısından çarpıcı sonuçları vardır.

Tablo 1. Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

	Petrol (milyar varil)	Petrol (milyar varil)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)
Ülke/Kaynak	BP	Oil and Gas Jou.	BP	CEDIGAZ	Oil and Gas Jou.
Avrasya	128,15	98,89	1.890,89	1.900,27	1.993,80
Orta Doğu	755,33	746,00	2.585,35	2.609,32	2.591,65
Avrupa	15,57	16,66	207,65	218,13	169,09
Afrika	117,48	117,06	514,92	514,33	494,08
Asya ve Okyanusya	40,85	34,01	510,69	531,81	430,41
Kuzey Amerika	70,31	209,91	308,29	308,46	308,79
Orta ve Güney Amerika	111,21	122,69	272,84	260,10	266,54
Dünya	1.238,89	1.345,21	6.290,64	6.342,41	6.254,36

Kaynak: EIA, 2009.

Dünya petrol ve doğalgaz rezervleri açısından Avrasya bölgesine dahil edilen Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki petrol ve doğalgaz rezervleri ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Gaz

Akademik
Bakış

23

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

Tablo 2. Orta Asya ve Kafkaslar'da Kanıtlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri

	Petrol (milyar varil)	Petrol (milyar varil)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)
Ülke/Kaynak	BP	Oil and Gas Journal	BP	CEDIGAZ	Oil and Gas Journal
Azerbaycan	7,00	7,00	45,13	45,38	30,00
Kazakistan	39,83	30,00	67,20	67,10	85,00
Türkmenistan	0,60	0,60	94,22	94,64	94,00
Özbekistan	0,59	0,59	61,60	61,98	65,00

Kaynak: EIA, 2009.

Tablo 2'den de görülebileceği gibi Orta Asya ve Kafkaslar petrol ve doğalgaz rezervleri açısından çok zengindir. Bu rezervlerin çıkarılması ve pazarlara taşınmasının, hem uluslararası politika açısından, hem de Türk Dış Politikası açısından çok önemli sonuçları vardır. ABD'nin tek süpergüç olduğu uluslararası sistemden Haass'ın değerlendirmesiyle farklı güç türleri uygulayan düzinelerce aktör tarafından şekillendirilen ve AB, Hindistan, Rusya ve Çin'in güçlerini arttırdığı bir uluslararası sisteme geçiş sürecinde¹⁶ Hazar havzası ve Ortadoğu'daki zengin petrol ve doğalgaz yataklarına yakınlığının, bu bölgelerdeki ülkelerle tarihsel ve kültürel bağları bulunan Türkiye'nin bölgesel güç niteliğini pekiştirmesi ve Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını arttırması beklenmektedir.

Petrol ve doğalgaz rezervlerinin ve talebinin coğrafi dağılımının uluslararası sisteme farklı açılardan yansımaları vardır. Bazı ülkeler üretici ve transit ülke olmaları sebebiyle jeostratejik önem kazanırken, bazı ülkeler rezervler açısından nispeten fakir oldukları için enerji açısından bağımlı hale gelmektedirler. Ortadoğu ve Avrasya bölgeleri petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 70'ine sahip oldukları için jeostratejik olarak önem kazanırken, esas tüketiciler olan batıda AB ülkeleri ve ABD, doğuda Çin, Japonya ve Hindistan ise rezervler açısından nispeten fakir oldukları için bağımlı hale gelmişlerdir.

Petrol ve doğalgazın üretildiği ülkeler kadar, taşınma güzergahındaki ülkeler de tedarik edilebilirlik ve fiyat uygunluğu gibi kriterlerle tanımlanan enerji güvenliği¹⁷ açısından stratejik bir konuma gelmişlerdir. Bu duruma en iyi örnek hidrokarbon rezervleri açısından fakir Avrupa Birliği, hidrokarbon rezerv-

16 Richard N. Haass, "The Age of Nonpolarity – What Will Follow US Dominance?", *Foreign Affairs*, May/June 2008, s. 44.

17 Benjamin K.Sovacool, "Reassessing Energy Security and the Trans-ASEAN Natural Gas Pipeline Network in Southeast Asia", *Pacific Affairs*, Cilt 82, Sayı 3, 2009, s. 471.

leri açısından dünyanın en zengin bölgeleri olan Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu bölgeleri ve bu iki bölge arasında kalan coğrafyadaki ülkeler arasında enerji alanında oluşan ilişkilerdir.

Avrupa Birliği'nin birçok ülkesi dünyada kişi başına en fazla enerji tüketen ülkeler arasındadır. AB'nin birincil enerji kaynakları içerisinde petrol yüzde 44'lük oranla ilk sırada yer alırken, doğalgaz yüzde 25'lik bir oranla ikinci sıradadır. Buna mukabil Avrupa petrol ve doğalgaz rezervleri açısından en fakir coğrafyalardan biri olduğu için AB petrol ihtiyacının yüzde 80'ine yakın bir bölümünü, doğalgaz ihtiyacının ise yüzde 65'e yakını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Bu ise Avrupa ile Orta Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu arasında kalan transit ülkelerin jeostratejik önemini arttırmaktadır.

Enerjide dışa bağımlılığın siyasi açıdan farklı yansımaları vardır. Bu yüzden AB, enerjide dışa bağımlılığın yaratabileceği olumsuz siyasi yansımaları önleyebilmek için hem enerji kaynaklarının, hem enerjinin ithal edildiği ülkelerin hem de doğalgaz ve petrol boru hatlarının çeşitlendirilmesi yönünde adımlar atmaktadır. AB, özellikle doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya enerji politikasının temel unsurlarından biri olan arz güvenliği açısından son derece önem vermektedir. AB, 2006 ve 2009'da Rusya ve Ukrayna arasında patlak veren krizler sebebiyle Avrupa'ya gelen doğalgazın kesilmesine tepki göstermiş, enerji kaynaklarının ve boru hatlarının güzergahlarının çeşitlendirilmesi yönünde attığı adımları hızlandırmıştır. AB'nin Nabucco Projesi'ne verdiği desteğin arttırmasında ve 2009 yılında Nabucco Anlaşması'nın imzalanmasında, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizin etkili olduğu ifade edilmektedir. Bir sonraki bölümde Hazar havzasındaki zengin hidrokarbon rezervlerinin uluslararası pazarlara, özellikle de Avrupa'ya ulaştırılması için geliştirilen Nabucco ve Bakü-Tiflis-Ceyhan gibi boru hattı projeleri ele alınacaktır.

3. Petrol ve Doğalgaz Boru Hattı Projeleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Orta Asya ve Kafkaslar'daki zengin doğalgaz ve petrol rezervlerinin uluslararası pazarlara taşınması için birçok boru hattı projesi geliştirilmiştir. Bu bölümde bu projeler bölgesel ve küresel aktörlerin politikaları çerçevesinde incelenecektir.

3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum ve Trans-Hazar Projeleri

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı, başta Azerbaycan petrolü olmak üzere Hazar Bölgesi petrollerini Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası pazarlarına ulaştırmayı hedefleyen bir petrol boru hattıdır. BTC boru hattı, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini ve jeopolitik önemini de arttırmıştır. BTC boru hattı ile Türkiye, Kafkaslar ve Orta Asya'daki zengin petrol rezervlerinin uluslararası pazarlara taşınmasında köprü rolü üstlenmiş ve "Doğu-Batı Enerji Koridoru"nun anahtar ülkelerinden biri haline gelmiştir. BTC boru hattı, proje ve yapım aşamasında farklı çevrelerden eleştiriler almış, gerçekleştirilmesinin imkansız

Gaz

Akademik
Bakış

25

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

olduğu savunulmuştur. Rusya'nın Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'a BTC ve Trans-Hazar boru hattı projelerini desteklemekten vazgeçmeleri için baskı yaptığı iddia edilmiştir.¹⁸

Türkiye'nin jeopolitik önemini artıran bir diğer proje Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı olmuştur. Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı olarak da bilinen 970 km. uzunluğundaki boru hattı, BTC boru hattına paralel yapılmıştır. Yıllık kapasitesi 30 milyar metreküp olan boru hattına ilk Şahdeniz gazı Mart 2007'de verilmiştir. Hattın amacı Azerbaycan doğalgazını ilk aşamada Erzurum'a, daha sonraki aşamalarda ise Türkiye'nin batısına ve Orta ve Güney Avrupa ülkelerine taşımak olarak tespit edilmiştir. Kazakistan ve Türkmenistan doğalgazının da bu hat üzerinden batıya ulaştırılması amaçlanmaktadır.

Hazar bölgesi enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınması için geliştirilen bir diğer proje, Türkmenistan doğalgazını Hazar Denizi altından geçecek bir hatla Azerbaycan'a, oradan da Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınması planlanan Trans-Hazar Boru Hattı Projesi'dir. Bu projeye ilgili olarak, 1998 ve 1999 yıllarında yapılan anlaşmalara rağmen proje hayata geçirilememiştir. Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenememesi ve Azerbaycan ve Türkmenistan'ın mali konularda yaşadığı anlaşmazlıklar projenin hayata geçirilememesinin ardında yatan sebepler arasında gösterilmektedirler. Hazar'ın statüsünün belirlenmesi bölgede geliştirilen projelerin geleceği açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden, bu noktaya kısaca değinmek faydalı olacaktır.

3.2. Hazar'ın Hukuki Statüsü

SSCB'nin dağılmasından önce Hazar Denizi'ne kıyıdaş ülkeler sadece SSCB ve İran iken, SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan da Hazar Denizi'ne kıyıdaş olmuşlar, bu da Hazar Denizi'nin statüsüyle ilgili tartışmaları başlatmıştır. Uluslararası hukuka göre Hazar'ın statüsü ya tüm kıyıdaş devletlerin ortak egemenliği prensibinden hareketle "ortak sahiplik" (condominium) ya da tarafların üzerinde anlaşacakları bir formüle göre ulusal egemenlik sahalarına bölünmeyi gerektiren "bireysel sahiplik" olacaktır.¹⁹

Hazar'ın statüsü konusunda ilk aşamada kıyıdaş ülkeler ikiye ayrılmıştır. Rusya, İran ve Türkmenistan; açık denizlerle doğal bağlantısı olmadığı için Deniz Hukuku'nun Hazar'a uygulanamayacağını, Hazar'ın iç deniz veya göl olarak kabul edilmesi gerektiğini, bu sebeple de ortak egemenliğe tabi olması gerektiğini savunmuşlardır. Azerbaycan ve Kazakistan ise Hazar'ın sınıır gölü ya da açık deniz olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

18 Stephen Blank, "The Strategic Importance of Central Asia: An American View", *Parameters*, Spring 2008, s. 78.

19 Mustafa Aydın, *a.g.m.*, s. 433.

Sınır gölü yaklaşımına göre Hazar Denizi, uluslararası kara sınırlarının ortay hatta kadar denize uzatılması yoluyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünmeli, açık deniz yaklaşımına göre ise 12 millik kara suları ve ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar ekonomik bölgeler belirlenmeliydi.²⁰

Zaman içinde ülkelerin pozisyonlarında değişiklikler olmuştur. Türkmenistan, Azerbaycan'la aralarındaki sınırın ortay hat prensibine göre belirlenmesini kabul etmiştir. Fakat, ortay hattın hangi metotla çekileceği tartışma konusu olmuştur. Türkmenistan, Kepez/Serdar, Azeri ve Çırag yataklarını da Türkmenistan sektöründe bırakacak şekilde ortay hattın çekilmesini isterken, Azerbaycan bu yatakların Azerbaycan sektörü içinde bırakacak şekilde karşılıklı iki sahil arasındaki en yakın noktaların belirlenerek bir ortalamanın alınmasını talep etmiştir.

İran, kendisine yüzde 20'lik pay düşecek şekilde eşit paylara bölünmesi şartıyla sektörel bölünmeyi kabul etmiş, kendisine yüzde 14'lük pay düşmesine yol açacak şekilde ulusal sektörlere bölünmesini kabul etmemiştir. Bu sorun Azerbaycan ile İran arasında İran'ın Azerbaycan kara sularını ve hava sahasını ihlal ettiği tehlikeli boyutlara varmış, bu durum Azerbaycan ile Türkiye'yi birbirine yaklaştırmıştır.²¹

Rusya, kendi ulusal sektörü içinde zengin petrol yatakları bulmasından sonra 1998'de Kazakistan ile, 2001'de ise Azerbaycan ile bitişik deniz yataklarını paylaşma konusunda anlaşmıştır. Bu anlaşmalara göre, deniz yatağı için ortay hat prensibi, su yüzeyi içinse ortak sahiplik esası kabul edilmiştir. Azerbaycan ve Kazakistan da kendi aralarında Rusya ile yaptıkları anlaşmaya benzer bir anlaşma yapmışlardır. 2003 yılında ise İran ve Türkmenistan'ın karşı çıkmalarına rağmen Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan deniz yatağının kuzeyde kalan yüzde 64'lük kısmını ortay hat prensibine göre bölmekte anlaşmışlar ve üç ülkeye sırasıyla yüzde 19, 18 ve 27'lik bölümler düşmüştür.²²

Deniz yatağı ile ilgili yapılan anlaşmalara rağmen su yüzeyinin paylaşımı konusunda fazla mesafe alınamamıştır. Rusya'nın bu konuda engelleyici bir tavır aldığı, bunun sebebin Türkmenistan ve Kazakistan kaynaklı Hazar geçişli boru hatlarının inşasına karşı çıkması olduğu savunulmaktadır.²³

Hazar'ın nihai statüsüyle ilgili görüşmeler devam etmektedir. 1996 yılında Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta Dışişleri Bakanları toplanmışlar ve Hazar'ın hukuki statüsüyle ilgili konvansiyonun hazırlanması yönünde özel

20 Mustafa Aydın, a.g.m., s. 433.

21 Elkhan Nuriyev, "Azerbaijan and the European Union: New Landmarks of Strategic Partnership in the South Caucasus-Caspian Basin", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 8, Sayı 2, 2008, s. 157.

22 Mahmoud Ghafouri, "China's Policy in the Persian Gulf", *Middle East Policy*, Cilt 16, Sayı 2, 2009, s. 88.

23 İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu", *Sosyoekonomi*, Cilt 6, Sayı 12 (Enerji Özel Sayısı), 2010, s. 88.

çalışma grubu kurulmuştur. O tarihten itibaren Dışişleri Bakan Yardımcıları düzeyinde devam eden görüşmelerin 26'ncısı yine Aşkabat'ta 5 Kasım 2009'ta yapılmış, taraflar görüşmelerin verimli geçtiğini belirtmiş, bununla beraber Hazar'ın statüsü konusunda nihai bir sonuca varılamamıştır. Dışişleri Bakan Yardımcıları Ekim 2010'da Bakü'de bir araya gelmişler ve Aralık'ta yine Bakü'de Devlet Başkanları düzeyinde yapılacak zirveye zemin hazırlamışlardır.

3.3. Nabucco Projesi

Nabucco Projesi, Orta Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu'yu içine alan geniş bir coğrafyada bulunan zengin doğalgaz kaynaklarının Türkiye üzerinden Balkanlar'a, oradan da Avrupa'ya ulaştırılmasını hedefleyen doğalgaz boru hattı projesidir.²⁴ Bu projenin, Avrupa'nın, dünyanın en büyük rezervlerine sahip Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltmayı hedefleyen bir proje olduğu için hem Avrupa hem de ABD tarafından desteklendiği ifade edilmiştir. Rusya Küresel Sorunlar Enstitüsü Başkanı Mihail Delyagin'e göre, Nabucco, ABD'nin jeopolitik projesidir. Delyagin, ABD'nin, Bakü-Tiflis-Ceyhan aracılığıyla Kafkas bölgesini Rusya'dan stratejik ilişki anlamında kopardığını; Nabucco ile Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ı koparmayı amaçlıyor olabileceğini ifade etmiştir.²⁵

Son yıllarda AB'nin enerji alanında Rusya'ya bağımlılığının artması ve transit ülkelerle Rusya arasında problemler yaşanması AB'yi enerji arz güvenliği konusunda yeni önlemler almaya itmiştir. Bu bağlamda, Orta Doğu ve Hazar havzasındaki zengin hidrokarbon rezervlerinin Rusya toprakları dışında bir güzergahtan AB'ye taşınmasında Türkiye anahtar ülke konumuna gelmiştir. Bu projeye, Türkiye sadece Orta Asya ve Kafkas petrol ve doğalgazının değil Orta Doğu petrol ve doğalgazının Avrupa'ya nakledilmesinde de bir enerji köprüsü olma rolü üstlenebilecektir. Nabucco, BTC ve BTE gibi boru hatları bir taraftan Türkiye'yi bir enerji koridoruna dönüştürür ve Türkiye'nin jeopolitik önemini arttırırken; diğer taraftan da Türkiye'nin enerji arz güvenliğine katkıda bulunacaktır.

Nabucco Projesi'nin hayata geçirilmesi için gerekli doğalgazın tedarik edilebileceği ülkeler arasında Azerbaycan, Türkmenistan, İran, Irak ve Mısır bulunmaktadır. Türkmen gazının projeye dahil edilmesinde Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sebebiyle bazı engellerle karşılaşmıştır. İran gazının projeye dahil edilmesine ise, İran ile ABD arasında nükleer enerji hususunda yaşanan tartışmalar sebebiyle ABD karşı çıkmaktadır. Bu nedenle, Azerbaycan gazının proje için önemi artmıştır.

Haziran 2010'da Azerbaycan ile Türkiye arasında Şahdeniz-1 ve

24 John M. Roberts, "The Black Sea and European Energy Security", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 6, Sayı 2, 2006, s. 217.

25 Özbay, Fatih, "Nabucco'nun Fendi Güney Akımı Yendi mi?", 24 Ekim 2009, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?view=article&catid=131%3Aenerji&id=398%3Anabucconun-fendi-guney-akimi-yendi-mi&format=pdf&option=com_content&Itemid=146.

Şahdeniz-2 Projeleri ile ilgili imzalanan anlaşmaların Nabucco Projesi'nin hayata geçirilme ihtimalini arttırdığı savunulmaktadır. Azerbaycan'ın Ekim 2010'da BP ile Şafak-Asıman sahasını geliştirmek için yaptığı anlaşmanın da Nabucco Projesi için olumlu olduğu ifade edilmektedir. Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu, Ekim 2010'da Nabucco Projesi'ne 4 milyar Euroya kadar kredi vermeyi değerlendirmeye almış; bu üç kuruluş ve Nabucco Konsorsiyumu, Nabucco Projesi'nin finanse edilmesi için gerekli olan yetki mektubunu imzalamışlardır. Bu gelişmeler, Nabucco Projesi'nin hayata geçirilme ihtimalini arttıran gelişmeler olarak değerlendirilmektedirler.

3.4. Güney Akım Projesi

Nabucco Projesi'ne rakip olarak da görülen Güney Akım Projesi, Rusya'nın Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasındaki kontrolünün devam etmesini amaçlayan bir proje olarak değerlendirilmektedir. 2007'de Rus enerji şirketi Gazprom ve İtalyan enerji şirketi Eni tarafından başlatılan proje ile inşa edilmesi planlanan boru hattının Rusya'dan başlayıp, Karadeniz'in altından geçtikten sonra Bulgaristan'a ulaşması, oradan da Sırbistan, Hırvatistan, İtalya, Macaristan, Slovenya ve Avusturya'ya doğalgaz sevkiyatı yapılması amaçlanmaktadır.²⁶ Rusya, bu çerçevede Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve Hırvatistan hükümetleriyle kapsamlı hükümetler arası anlaşmalar imzalamış, en son Avusturya ile Nisan 2010'de imzalanan anlaşma ile Güney Akım'ın hükümetler arası anlaşmalar çerçevesi tamamlanmıştır.

Hazar bölgesindeki zengin hidrokarbon rezervlerinin doğu ve batıdaki pazarlara ulaştırılması için birçok proje geliştirilmiş, bölge ülkeleri ve küresel aktörler kendi çıkarlarına uygun projelerin gerçekleşmesi yönünde politikalar izlemişlerdir. Bir sonraki bölümde bölgede etkinliğini arttırmak isteyen bölgesel ve küresel aktörlerin izlediği politikalar irdelenecektir.

4. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Politikaları

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Orta Asya ve Kafkaslar'da zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunması bölgeyi küresel ve bölgesel aktörlerin ilgi odağı haline getirmiş, bölgede "yeni büyük oyunun" başladığı tartışmaları başlatmıştır. Bölgesel ve küresel aktörler kendi çıkarları doğrultusunda bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasalara taşınmasını sağlayacak boru hattı projelerinin hayata geçirilmesi için çaba göstermiştir. Bu bölümde küresel ve bölgesel aktörlerin izlediği bölgesel politikalar analiz edilecektir.

26 Rafael Leal-Arcas, "EU Relations with China and Russia: How to Approach New Superpowers in Trade Matters", *Journal of International Commercial Law and Technology*, Cilt 4, Sayı 1, 2009, s. 41.

4.1. Rusya

Rusya, zengin doğalgaz ve petrol rezervleri sebebiyle çok önemli bir tedarikçi ülke olmasının yanında, petrol ve doğalgazın tüketicilere ulaştırılmasında da çok stratejik bir konumdadır. Rusya'nın enerji süpergücü haline geldiği, Avrupa ve Asya ülkelerinin Rus petrol ve doğalgazına olan ihtiyaçlarının en azından 2030'lara kadar artarak devam edeceği için Moskova'nın bu role öncelik vermeye devam edeceği ifade edilmektedir.²⁷

Rusya, hem batıdaki ve doğudaki pazarlara petrol ve doğalgaz satmak istemekte, hem de petrol ve doğalgazın taşınacağı güzergahı kontrol altına almak istemektedir. Rusya Federasyonu'nun zengin enerji kaynaklarına sahip bu bölgelerde etkinliğini arttırmak, enerji diplomasisini kullanarak süpergüç statüsünü tekrar kazanmak istediği savunulmaktadır.²⁸

SSCB'nin dağılmasından önce bu coğrafyadaki tüm üretim ve dağıtım kanallarını kontrolü altında tutan Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra bu kontrolü kaybetmiştir. Bununla beraber Rusya'nın, yakın çevre politikası çerçevesinde üretim boyutunda olmasa bile dağıtım boyutunda kontrolü elinde tutmak, bu şekilde bu ülkeler üzerinde siyasi nüfuz elde etmek ve bu ülkelerin Avrupa ve ABD ile işbirliği içine girerek kendi kontrolünden çıkmasını engellemeyi amaçladığı ifade edilmektedir.²⁹

Rusya devletinin gelirlerinin büyük bir bölümünü petrol ve doğalgazın satılmasından ve taşınmasından elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgazın başka güzergahlardan Avrupa, Çin, Hindistan ve Japonya pazarlarına taşınmasının Rusya'ya ciddi ekonomik kayıplar verebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca petrol ve doğalgazın başka güzergahlardan taşınması, Rusya'nın hem kendi iç piyasası hem de Avrupa pazarı için yeterli doğalgaz tedarik edebilmesi için büyük yatırımlar yapmasını gerektirebilecektir.

Bütün bu sebeplerden dolayı Rusya, Orta Asya ve Kafkaslar'daki petrol ve doğalgazın kendi kontrolünde doğu ve batıdaki pazarlara ulaşmasını istemektedir. Bu amaçla, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan ile uzun vadeli anlaşmalar yapma yoluna gitmiş, bu yolla kontrolü elinde tutmayı amaçlamıştır. BTC, BTE boru hatları ve Nabucco Projesi bu anlamda Rusya'nın çıkarlarına aykırı gelişmeler olarak değerlendirilmektedirler. Rusya'nın bu konudaki hassasiyeti Ağustos 2008'de Gürcistan'da yaptığı operasyonla daha net bir şekilde görülmüştür. Bu hareketin, sadece askeri bir hareket olmaktan öte uzun vadede bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının Rusya dışındaki bir güzergahtan batıdaki pazarlara ulaştırılmasını engellemeyi amaçlayan strate-

27 Sergey Sevastyanov, "The More Assertive and Pragmatic New Energy Policy in Putin's Russia: Security Implications for Northeast Asia", *East Asia*, Sayı 25, 2008, s. 52.

28 Eldar Ismailov - Vladimer Papava, "A New Concept for the Caucasus", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 8, Sayı 3, 2008, s. 291.

29 Brenda Shaffer, "The Geopolitics of the Caucasus", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt 15, Sayı 2, 2009, s. 137.

jik bir hamle olabileceği değerlendirilmektedir.³⁰ Rusya'nın, ABD'nin bölgedeki müttefikini bozguna uğratarak, bölgedeki ABD yanlısı ülkeler nezdinde Washington'un güvenlik boyutundaki kredibilitesini baltalamayı amaçladığı savunulmaktadır.³¹ Rusya'nın Ermenistan politikasının da bölgedeki petrol ve doğalgaz rezervleri ve boru hatları bağlamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Rusya, bölgedeki petrol ve doğalgaz rezervlerinin Avrupa pazarına ulaştırılmasında kontrolü elinde tutmak için Nabucco projesine alternatif Güney Akım projesini geliştirmiştir. Bu proje, bölge petrol ve doğalgazını Karadeniz'in altından Balkanlara oradan da Avrupa'ya taşımayı hedeflemektedir. Rusya, petrol ve doğalgazın boru hatlarının geçeceği güzergahı kontrol etme konusundaki hassasiyeti Kuzey Akım projesinde de göze çarpmaktadır. Bu proje, bölge petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında Ukrayna'ya olan bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Güney Akım projesinde Türkiye'nin by-pass edilmesine benzer şekilde, Kuzey Akım Projesi'nde boru hatlarının Ukrayna'yı by-pass ederek Baltık Denizi'nin altından geçerek Almanya'ya ulaşması hedeflenmektedir. Kuzey Akım Boru Hattı'nın inşası, Nisan 2010 tarihinde düzenlenen ve Almanya Başbakanı'nın ve Rusya Devlet Başkanı'nın katıldığı bir törenle başlatılmıştır.

4.2. Çin

Orta Asya ve Kafkaslar'ın zengin petrol ve doğalgaz rezervleri sebebiyle jeostratejik önemini arttıran bir diğer faktör her yıl yüzde 10'a yakın ekonomik büyüme yakalayan ve Satınalma Paritesi'ne göre dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen Çin'in bölgeye ilgisidir. Çin'in, hızlı ekonomik büyümesi sebebiyle enerjiye olan ihtiyacı hızla artmaktadır. Çin, bu ihtiyacını dünyanın farklı bölgelerinde yaptığı yatırımlarla ve anlaşmalarla karşılamaya çalışmaktadır.³² Hazar Bölgesi, coğrafi olarak yakınlığı sebebiyle Çin için en ideal seçeneklerden birisidir.³³

Çin, bölgeye ilk adımını 1997 yılında Kazakistan'la Tengiz Bölgesi petrolleriyle ilgili yaptığı anlaşmayla atmış, Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ni geliştirmiştir. Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı ile Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğalgazının Çin'e ulaştırılması hedeflenmiş, projenin hayata geçirilmesiyle ilk Türkmen gazı 2009 yılının son günlerinde Çin'e ulaşmıştır. Eylül 2010'da Çin Milli Petrol Şirketi'nin (CNPC) Türkmenistan'da 100 milyar m³ doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilen bir doğalgaz yatağı bulunduğunu açıklamıştır. Bu gelişmenin, Türkmenistan'ın Çin'e yapacağı ihracatı önemli ölçüde artırması beklenmektedir.

30 Brenda Shaffer, *a.g.m.*, s. 137.

31 Dmitri Trenin, "Russia in the Caucasus: Reversing the Tide", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt 15, Sayı 2, 2009, s. 148.

32 Shaofeng Chen, "Motivations Behind China's Foreign Oil Quest: A Perspective from the Chinese Government and the Oil Companies", *Journal of Chinese Political Science*, Cilt 13, Sayı 1, 2008, s. 79.

33 Xiaojie Xu, "The Oil and Gas Links between Central Asia and China: A Geopolitical Perspective", *OPEC Review*, March 1999, s. 33.

Gazi

Akademik
Bakış

31

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

Çin, Rusya ile de Rusya-Altay Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ni geliştirmiştir. Eylül 2010'da iki ülke arasında kömür, doğalgaz, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji alanlarında işbirliği anlaşmaları imzalanmış; fiyat hariç doğalgaz tedarikinin koşulları konusunda anlaşma sağlandığı ifade edilmiştir.

Çin'in bölgeye bakış açısının 11 Eylül'den sonra ABD'nin askeri olarak bölgeye yerleşmesiyle değiştiği, Çin'in ABD'nin terörizmle savaşmanın yanında bölgede Çin ve Rusya'nın etkinliğini azaltmaya ve bölgedeki zengin enerji kaynaklarını kontrolü altına almaya çalıştığını düşündüğü ifade edilmektedir.³⁴ Çinli yetkililerin, ABD'nin bölgedeki etkinliğini arttırmasının Çin'in petrol ve ulusal güvenliğine zarar vereceğine inandıkları ifade edilmektedir.³⁵

4.3. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, doğalgaz ve petrol rezervleri açısından nispeten fakir bir bölge olduğu ve ihtiyacı olan petrol ve doğalgazın büyük bir bölümünü ithal etmek zorunda olduğu için enerji arzı güvenliğini Avrupa Birliği için stratejik önem kazanmıştır. Avrupa Birliği, enerji arzı güvenliğini arttırmak için enerji ithal ettiği ülke ve bölgeleri çeşitlendirmek ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak istemektedir. Bu amaçla Hazar bölgesi petrol ve doğalgazının Rusya dışındaki güzergahlardan Avrupa'ya taşınmasını sağlamak istemektedir. AB'nin Komşuluk Politikası'nı Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da içine alacak şekilde doğuya Kafkaslara doğru genişletmesinin ardındaki sebeplerden birinin de bu olduğu ifade edilmektedir. Bu politikanın, Rusya'nın yakın çevre olarak nitelendirdiği bu bölgede bir "komşuluklar çatışması" potansiyeli yarattığı ifade edilmektedir.³⁶

Avrupa Birliği'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığı, 2006 yılında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan ve 2009'da tekrarlayan krizden sonra bazı Avrupa ülkelerinin kış aylarında doğalgazsız kalmalarına sebep olmuş; bu da Avrupa Birliği'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için gösterdiği çabanın artmasına yol açmıştır. 2009 yılının Temmuz ayında AB ve ABD'nin siyasi desteğiyle imzalanan Nabucco Anlaşması'nın bu çabaların bir sonucu olduğu ifade edilmektedir.³⁷

Bununla beraber, Avrupa Birliği'nin siyasi ve askeri alanlarda entegrasyon sürecinde karşılaştığı güçlükler, enerji alanında da karşısına çıkmaktadır. Ortak bir AB enerji politikası oluşturulması yönünde atılan adımlar olmasına rağmen üye ülkelerin Rusya ile yaptığı ikili anlaşmalar, AB'nin senkronize bir

34 Russell Ong, "China's Strategic Convergence with Russia", *Korean Journal of Defense Analysis*, Cilt 21, Sayı 3, September 2009, s. 319.

35 Pak K. Lee, "China's Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?", *The Pacific Review*, Cilt 18, Sayı 2, 2005, s. 271.

36 Paul Flenley, "Russia and the EU: The Clash of New Neighbourhoods?", *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, s. 190.

37 Ali Tekin - Paul A. Williams, "Turkey and EU Energy Security: The Pipeline Connection", *East European Quarterly*, Cilt 42, Sayı 4, 2009, s. 419.

enerji politikası yürütmesini engellemektedir. AB'nin Rusya'ya karşı izlediği enerji politikasının ne yapılmaması gerektiğinin klasik bir örneği olduğu savunulmaktadır.³⁸ Üye ülkelerden bazılarının ulusal çıkarlarını ön plana aldıkları için AB'nin Rusya karşısında ortak bir cephe oluşturamadığı ifade edilmektedir.³⁹ Rus diplomatların AB üyesi ülkelerin arasındaki görüş farklarından faydalanarak siyasi çıkar sağladıkları ifade edilmektedir.⁴⁰ Rusya'nın üye ülkelerle yaptığı ikili anlaşmalarla "böl ve fethet" stratejisi güttüğü görüşü savunulmaktadır.⁴¹ Yapılan projeksiyonlara göre Rusya 2025 yılı itibarıyla AB'nin enerji talebinin üçte birini karşılayacaktır, bu da Rusya'nın AB'nin enerji politikasında önemli bir aktör olmaya devam edeceğini göstermektedir.⁴² AB ülkelerinin, Rusya'nın AB'ye yaptığı enerji ihracatını, vanaları kapamakla tehdit etmek suretiyle siyasi baskı yapmak için kullanabileceğinden endişe ettikleri savunulmaktadır.⁴³

Avrupa'nın Orta Asya ve Kafkaslar'a ilgisi salt enerji boyutunda değildir. Orta Asya'nın AB için sadece AB'nin enerji arzı güvenliği açısından değil, güvenlik ve ticaret başta olmak üzere ekonomik ilişkiler açısından da önemli olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴ Avrupa Birliği, ABD politikalarıyla paralel şekilde, Orta Asya ve Kafkas ülkelerini siyasi, ekonomik ve askeri olarak batıya yakınlaştırmak, bu şekilde Rusya'nın bölgedeki gücünü azaltmak istemektedir. AB, bu amaçla Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS), Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA), Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE), Daha Geniş Avrupa-Yeni Komşuluk (Wider Europe-New Neighbourhood) gibi programları geliştirmiştir.⁴⁵ Ayrıca, EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) aracılığıyla mali destek sağlamakta, NATO'nun Barış için Ortaklık (PFP) programını desteklemekte, GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) gibi bölgesel oluşumları ve Nabucco gibi boru hattı projelerini desteklemektedir.

38 Christophe-Alexandre Paillard, "Russia and Europe's Mutual Energy Dependence", *Journal of International Affairs*, Cilt 63, Sayı 2, 2010, s. 80.

39 Martin Walker, "Russia v. Europe: The Energy Wars", *World Policy Journal*, Spring 2007, s. 6.

40 Anke Schmidt-Felzmann, "All for One? EU Member States and the Union's Common Policy Towards the Russian Federation", *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, s. 170.

41 Zeyno Baran, "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage", *The Washington Quarterly*, Cilt 30, Sayı 4, 2007, s. 131.

42 Franziska Holz vd., "Perspectives of the European Natural Gas Markets Until 2025", *The Energy Journal, Special Issue (World Natural Gas Markets and Trade: A Multi-Modeling Perspective)*, 2009, s. 149.

43 Christopher Williams, "Russia's Closer Ties with China: The Geo-Politics of Energy and the Implications for the European Union", *European Studies*, Cilt 27, 2009, s. 161.

44 Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği - Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (mu?)", *OAKA*, Cilt 3, Sayı 5, 2008, s. 3.

45 Demet Şefika Acar, "Kafkasya'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009, s.31.

4.4. ABD

Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgazın çıkarılması ve uluslararası piyasalara taşınması için gerekli altyapının oluşturulması, ABD'nin bölgede uyguladığı politikanın odak noktasını oluşturmuştur.⁴⁶ ABD, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum ve Nabucco projelerine en çok destek veren ülkelerin başında gelmektedir. ABD'nin, Orta Asya ve Kafkaslar'daki zengin hidrokarbon rezervlerinin Rusya dışındaki güzergahlardan uluslararası pazarlara ulaştırılmasını istediği, nükleer enerji ve diğer bölgesel sorunlar konusunda ters düştüğü İran'ın Nabucco projesi veya diğer projeler yoluyla Avrupa'ya veya Çin'e petrol ve doğalgaz ihraç etmesini istemediği, Çin'in İran'la artan diplomatik ve politik bağlarını engellemeye çalıştığı ifade edilmektedir.⁴⁷

ABD, İran'ın dışarıda tutulacağı bir projeye Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Irak ve Mısır petrol ve doğalgazının Türkiye'ye, oradan da batıdaki pazarlara ulaştırılmasını tercih ettiği ifade edilmektedir. ABD'nin bölgeye bakış açısı 11 Eylül terör saldırılarından sonra farklı bir boyuta taşınmıştır. ABD'nin, 11 Eylül'den sonra bölgeye sadece enerji politikaları bağlamında bakmadığı, bölgenin ABD için stratejik önemi haiz bir bölge haline geldiği ve ABD'nin bölge için uzun vadeli ve kalıcı ilişkiler peşinde olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸

4.5. İran

Orta Asya ve Kafkaslar'da oynandığı söylenen yeni büyük oyunun en önemli aktörlerinden bir diğeri İran'dır. İran, Rusya'dan sonra dünyanın en zengin doğalgaz rezervlerine sahip ikinci ülkedir. Petrol rezervleri açısından da en zengin ülkelerden biridir. İran'ın sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz rezervlerini çıkarmak için gerekli teknolojik altyapıya sahip olmadığı, bu yüzden de yabancı enerji firmalarıyla işbirliğine gitmek istediği ifade edilmektedir.

İran, doğalgaz ve petrolünü Avrupa, Çin ve Hindistan pazarlarına ulaştırmak için dağıtım kanallarını çeşitlendirme stratejisi izlemektedir. Fakat, nükleer enerji konusunda attığı adımlar ve ABD ile ilişkilerinin iyi olmaması sebebiyle bu stratejisini uygulamada bazı engellerle karşılaşmaktadır. İran'ın Nabucco projesine katılımı konusunda, ABD'nin siyasi baskıları sebebiyle problemler yaşanmaktadır.

İran'ın nükleer enerji çalışmaları batıda şüpheyle karşılanmakta, bu sorun Nabucco gibi projelere katılımı konusunda engel teşkil etmektedir. Bu ise İran'ı daha çok Rusya ve Çin'e yaklaştırmaktadır. İran, Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Rusya ile benzer pozisyonlar almış, 2004 yılında Çin ile 100 milyar

46 Roger N. McDermott, "United States and NATO Military Cooperation with Kazakhstan: The Need for a New Approach", *Journal of Slavic Military Studies*, Sayı 21, 2008, s. 616.

47 Mahmoud Ghafouri, "China's Policy in the Persian Gulf", *Middle East Policy*, Cilt 16, Sayı 2, 2009, s. 89.

48 Amy Myers Jaffe – Ronald Soligo, "Re-evaluating US Strategic Priorities in the Caspian Region: Balancing Energy Resource Initiatives with Terrorism Containment", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 17, Sayı 2, Temmuz 2004, s. 257.

dolarlık doğalgaz anlaşması imzalamış, bu anlaşmayı iki ülke arasında yapılan diğer petrol ve doğalgaz anlaşmaları izlemiştir.

5. Türkiye'nin Bölgesel Politikaları ve Enerji

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede beş Türk Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanmış, bu gelişme Türkiye'de yeni bir heyecan yaratmıştır. Fakat hem ekonomik, teknolojik, siyasi ve askeri bir takım imkansızlıklar, hem de Türkiye'nin proaktif bir politika izleyememesi sebebiyle; ABD, AB, Rusya ve Çin gibi büyük güçler ve çokuluslu enerji firmaları bölge dinamiklerini daha çok etkiler hale gelmişlerdir. Bölge ülkeleri de "multi-vectorizm" olarak tabir edilen, ideolojik değil pragmatik temellere dayanan ve ülke çıkarlarını ön planda tutan gerçekçi, rasyonel dış politika izlemeye başlamışlar,⁴⁹ bu çerçevede ABD, Rusya ve Çin'e eşit mesafede durmaya çalışmışlardır.⁵⁰

Petrol ve doğalgaz rezervlerini çıkarmak için yeterli teknik imkanlara ve finansal güce sahip olmayan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan çok uluslu enerji şirketleriyle işbirliği arayışı içine girmişlerdir. Azerbaycan, BP öncülüğündeki konsorsiyumla ABD ve Türkiye'nin siyasi desteğiyle anlaşmalar yapmış⁵¹, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı projeleri hayata geçirilmiştir. Nabucco Projesi ile ilgili anlaşmanın imzalanması da ABD, AB, Türkiye ve çokuluslu enerji şirketlerin desteğiyle gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin bölgede uyguladığı politikalar gelişmelere paralel olarak zaman içinde değişime uğramıştır. 1990'larda Türkiye, Türkmenistan ve Kazakistan petrol ve doğalgazını Hazar Denizi'nden geçirerek Azerbaycan'a ulaştıracak Trans-Hazar projesini ve bu petrol ve doğalgazı Azerbaycan petrol ve doğalgazı ile birleştirerek Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşıyacak Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum projelerini desteklemiştir. BTC ve BTE petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri ABD'nin de desteğiyle gerçekleşmesine rağmen Trans-Hazar projesi; Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenememesi, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın mali konularda yaşadığı anlaşmazlıklar, Kazakistan'da yatırım yapmış çok uluslu şirketlerin Kazakistan petrol ve doğalgazının taşınmasında Rusya'dan geçen boru hatlarını tercih etmeleri, Mavi Akım Projesi sebebiyle Türkmenistan'ın Rusya ile yeni anlaşmalar yapması, bölge petrol ve doğalgazının Çin'e taşınmasını sağlayacak boru hatları projelerinin hayata geçirilmeye başlanması ve Avrupa pazarına duyulan ihtiyacın azalması gibi sebeplerle hayata geçirilememiştir.

49 Reuel R. Hanks, "Multi-vector Politics and Kazakhstan's Emerging Role as a Geo-strategic Player in Central Asia", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 11, Sayı 3, 2009, s. 259.

50 Phunchok Stobdan, "India and Kazakhstan Should Share Complementary Objectives", *Strategic Analysis*, Cilt 33, Sayı 1, 2008, s. 1.

51 Jan H. Kalicki, "Caspian Energy at the Crossroads", *Foreign Affairs*, Cilt 80, Sayı 5, 2001, s. 122.

Trans-Hazar projesinin hayata geçirilmesinin önündeki engeller sebebiyle Türkiye 2000'lerin ortasından itibaren yeni bir strateji izlemeye başlamıştır. Türkiye üzerinden Avrupa pazarına petrol ve doğalgaz taşıyacak petrol ve doğalgaz hatlarının sadece Kafkaslar ve Orta Asya petrol ve doğalgazını değil, başta İran ve Irak olmak üzere Ortadoğu petrol ve doğalgazını da taşıması öngörülmüştür. Bu şekilde Türkmenistan gazının Hazar'ın statüsü problemi çözülmeden İran üzerinden Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya taşınmasının mümkün olabileceği düşünülmüştür. Irak ve Mısır doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasında ABD'nin yanında AB de destek vermiştir. Nabucco projesinde yer alan bazı enerji firmalarının Irak doğalgazını çıkartacak konsorsiyumda da yer alması Irak doğalgazının Nabucco hattı üzerinde taşınması için yapılan baskıları arttırmıştır.

Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya petrol ve doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasıyla bir enerji koridoru haline gelmeyi planlayan Türkiye, Rusya doğalgazının inşa edilecek Mavi Akım 2 hattıyla Asya pazarlarına ulaştırılmasına, Samsun-Ceyhan petrol boru hattının yapılmasına sıcak bakmaktadır. Bu şekilde Türkiye doğu-batı, kuzey-güney hatlarında bir enerji koridoru olabilecek, jeopolitik önemini daha da artırabilecektir.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ve SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkaslar'da beş Türk Cumhuriyeti bağımsızlıklarını kazanmış; bölgedeki bu hızlı değişim Soğuk Savaş boyunca bölgeye ilgisiz kalan Türkiye'nin bölgesel politikasını ciddi şekilde değiştirmiştir. Türkiye, bölgede oluşan yeni dengeleri, bölge ülkeleriyle işbirliği arttırmak ve bölgesel güç niteliğini pekiştirmek için bir fırsat olarak görmüştür. SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu'nun 1990'ların ilk yıllarında batıyla yakın işbirliği politikası izlemesi Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. Bununla beraber, 1993'ün sonlarından itibaren Rusya'nın dış politikası ve bölgeye bakış açısı değişmeye başlamıştır. Rusya, "Yakın Çevre" politikasını benimsemiş, bu çerçevede Orta Asya ve Kafkaslar'ı yaşamsal alanı olarak gördüğünü deklare etmiş, 2003'te kabul edilen yeni "Askeri Doktrin" bu politikanın tamamlayıcısı olmuştur.

Rusya'nın Yakın Çevre politikasını ve Askeri Doktrin'ini açıklamasından sonra bölgedeki zengin hidrokarbon rezervlerinin doğudaki ve batıdaki pazarlara taşınmasında hangi güzergahların kullanılacağı hususunda bölge ülkeleri arasında mücadele başlamıştır. Bu mücadeleye küresel aktörlerin de dahil olmasıyla bölgede "yeni büyük oyunun" başladığı değerlendirilmelerinde bulunulmuştur. Enerji arz güvenliğine stratejik önem atfeden AB ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu tekrar arttırmasından çekinen ABD, Hazar Bölgesi doğalgaz ve petrolünün Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak BTC, BTE ve Nabucco projelerini desteklemişlerdir. Rusya, doğalgaz ve petrolün taşınmasındaki kontrolünü devam ettirmek için Kuzey Akım ve Güney Akım projelerini geliştirmiş; bu şekilde Hazar bölgesi petrol ve doğalgazının Ukrayna

Gaz

ve Türkiye'yi by-pass ederek Avrupa'ya taşınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bir diğer aktör Çin de bölge petrol ve doğalgazından faydalanmak için Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin petrol ve doğalgaz boru hatları projelerini geliştirmiş ve doğalgaz boru hattı projesini hayata geçirmiştir. Hazar bölgesi petrol ve doğalgazının hangi güzergahlardan hangi pazarlara taşınacağı hususundaki rekabetin devam etmesi, bölgesel ve küresel güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda projelerin gerçekleşmesi için çaba göstermeye devam etmesi beklenmektedir.

Türkiye; Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğalgaz ve petrolerinin BTC, BTE ve Nabucco boru hatları üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılması için çaba göstermektedir. Bununla beraber, Türkiye, bir enerji terminali olma yolunda sadece doğu-batı enerji koridoru boyutuyla değil, kuzey-güney enerji koridoru boyutuyla da ilgilenmekte, bu sebeple Rusya ile işbirliğini arttırmaya çalışmaktadır.

Kaynaklar

ACAR Demet Şefika, "Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009, s.21-42.

AMINEH Mehdi Parvizi - HenkHouweling, "Global Energy Security and Its Geopolitical Impediments—The Case of the Caspian Region", *Perspectives on Global Development and Technology*, 6, 2007, 365-388.

ARAS Bülent, "Turkey's Policy in the Former Soviet South: Assets and Options", *Turkish Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2000, ss. 36-58.

ARI Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.

AYDIN Mustafa, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran, der., *Türk Dış Politikası Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 366-439.

BAHGAT Gawdat, "The Geopolitics of Natural Gas in Asia", *OPEC Review*, September 2001, ss. 273-290.

BARAN Zeyno, "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage", *The Washington Quarterly*, Cilt 30, Sayı 4, 2007, ss. 131-144.

BLANK Stephen, "The Strategic Importance of Central Asia: An American View", *Parameters*, Spring 2008, ss. 73-87.

CHEN Shaofeng, "Motivations Behind China's Foreign Oil Quest: A Perspective from the Chinese Government and the Oil Companies", *Journal of Chinese Political Science*, Cilt 13, Sayı 1, 2008, ss. 79-104.

FLENLEY Paul, "Russia and the EU: The Clash of New Neighbourhoods?", *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, ss. 189-202.

GHAFOURI Mahmoud, "The Caspian Sea: Rivalry and Cooperation", *Middle East Policy*, Cilt 15, Sayı 2, 2008, ss. 81-96.

GHAFOURI, Mahmoud, "China's Policy in the Persian Gulf", *Middle East Policy*, Cilt 16, Sayı 2, 2009, ss. 80-92.

Görüş

Akademik
Bakış

37

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

GÖNLÜBOL Mehmet – Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Mehmet Gönülöbol, der. ,*Öaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, ss. 1-9.

HAASS Richard N., "The age of nonpolarity – What will follow US dominance?" *Foreign Affairs*, May/June 2008, ss. 44–56.

HADFIELD Amelia, "EU-Russia Energy Relations: Aggregation and Aggravation", *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, ss. 231-248.

HANKS Reuel R., "Multi-vector Politics and Kazakhstan's Emerging Role as a Geo-strategic Player in Central Asia", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 11, Sayı 3, 2009, ss. 257-267.

HATİPOĞLU Esra, "Avrupa Birliği - Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)", *OAKA*, Cilt 3, Sayı 5, 2008, ss. 1-25.

HOLZ Franziska vd., "Perspectives of the European Natural Gas Markets Until 2025", *The Energy Journal, Special Issue (World Natural Gas Markets and Trade: A Multi-Modeling Perspective)*, 2009, ss. 137-150.

HOOGEVEEN Femke – Wilbur Perlot, "The EU's Policies of Security of Energy Supply-Towards the Middle East and Caspian Region: Major Power Politics?" *Perspectives on Global Development and Technology*, Cilt 6, Sayı 1-3, 2007, ss. 485-507.

ISMAILOV Eldar – Vladimer Papava, "A New Concept for the Caucasus", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 8, Sayı 3, 2008, ss. 283-298.

İŞCAN İsmail Hakkı, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu", *Sosyoekonomi*, Cilt 6, Sayı 12 (Enerji Özel Sayısı), 2010, ss. 64-91.

İŞERİ Emre, "The US Grand Strategy and the Eurasian Heartland in the Twenty-First Century", *Geopolitics*, Cilt 14, Sayı 1, 2009, ss. 26-46.

JAFFE Amy Myers– Ronald Soligo, "Re-evaluating US Strategic Priorities in the Caspian Region: Balancing Energy Resource Initiatives with Terrorism Containment", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 17, Sayı 2, Temmuz 2004, ss. 255-268.

KALICKI Jan H., "Caspian Energy at the Crossroads", *Foreign Affairs*, Cilt 80, Sayı 5, 2001, ss. 120-134.

LEAL-ARCAS Rafael, "EU Relations with China and Russia: How to Approach New Superpowers in Trade Matters", *Journal of International Commercial Law and Technology*, Cilt 4, Sayı 1, 2009, ss. 22-42.

LEE Pak K., "China's Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?", *The Pacific Review*, Cilt 18, Sayı 2, 2005, ss. 265-301.

MCDERMOTT Roger N., "United States and NATO Military Cooperation with Kazakhstan: The Need for a New Approach", *Journal of Slavic Military Studies*, Sayı 21, 2008, ss. 615-641.

NASSIBLI Nasib, "Azerbaijan's Geopolitics and Oil Pipeline Issue", *Perceptions*, Cilt 4, Sayı 4, 2000, ss. 114-115.

NOURZHANOV Kirill, "Changing security threat perceptions in Central Asia", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 63, Sayı 1, 2009, ss. 85-104.

NURIYEV Elkhan, "Azerbaijan and the European Union: New Landmarks of Strategic Partnership in the South Caucasus–Caspian Basin", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 8, Sayı 2, 2008, ss. 155–168.

NYGREN Bertil, "Putin's Use of Natural Gas to Renintegrate the CIS Region", *Problems of Post-Communism*, Cilt 55, Sayı 4, 2008, ss. 3-15.

ONG Russell, "China's Strategic Convergence with Russia", *Korean Journal of Defense Analysis*, Cilt 21, Sayı 3, September 2009, ss. 315-328.

ÖZBAY Fatih, "Nabucco'nun Fendi Güney Akım'ı Yendi Mi?", 24 Ekim 2009, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?view=article&catid=131%3Aenerji&id=398%3Aanabucconun-fendi-guney-akimi-yendi-mi&format=pdf&option=com_content&Itemid=146.

PAILLARD Christophe-Alexandre, "Russia and Europe's Mutual Energy Dependence", *Journal of International Affairs*, Cilt 63, Sayı 2, 2010, ss. 65-84.

ROBERTS John M. "The Black Sea and European Energy Security", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 6, Sayı 2, 2006, ss. 207-223.

RUSECKAS Laurent, "Turkey and Eurasia: Opportunities and Risks in the Caspian Pipeline Derby", *Journal of International Affairs*, Cilt 54, Sayı 1, 2000, ss. 217-236.

SCHMIDT-FELZMANN Anke, "All for One? EU Member States and the Union's Common Policy Towards the Russian Federation", *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, ss. 169-187.

SEVASTYANOV Sergey, "The More Assertive and Pragmatic New Energy Policy in Putin's Russia: Security Implications for Northeast Asia", *East Asia*, Sayı 25, 2008, ss. 35-55.

SHAFFER Brenda, "The Geopolitics of the Caucasus", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt 15, Sayı 2, 2009, ss. 131-142.

SOVACOL Benjamin K. , "Reassessing Energy Security and the Trans-ASEAN Natural Gas Pipeline Network in Southeast Asia", *Pacific Affairs*, Cilt 82, Sayı 3, 2009, ss. 467-486.

STOBDAN Punchoh, "India and Kazakhstan Should Share Complementary Objectives", *Strategic Analysis*, Cilt 33, Sayı 1, 2009, ss. 1-7.

TEKİN Ali- Paul A. Williams, "Turkey and EU Energy Security: The Pipeline Connection", *East European Quarterly*, Cilt 42, Sayı 4, 2009, ss. 419-434.

TRENIN Dmitri, "Russia in the Caucasus: Reversing the Tide", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt 15, Sayı 2, 2009, ss. 143-155.

WALKER Martin, "Russia v. Europe: The Energy Wars", *World Policy Journal*, Spring 2007, ss. 1-8.

WILLIAMS Christopher, "Russia's Closer Ties with China: The Geo-Politics of Energy and the Implications for the European Union", *European Studies*, Cilt 27, 2009, ss. 151-165.

YAZICI Nebahat – Ayhan Demirbaş, "Turkey's Natural Gas Necessity and Consumption", *Energy Sources*, Sayı 23, 2001, ss. 801-808.

XU Xiaojie, "The Oil and Gas Links between Central Asia and China: A Geopolitical Perspective", *OPEC Review*, March 1999, ss. 33-54.

<http://www.dtm.gov.tr>, (retrieved 07/15/2009).

<http://www.trt.net.tr/trtinternational/en/newsDetail.aspx?HaberKodu=16ba126f-8341-426e-9d3a-27480f62eacc>, (retrieved 07/19/2009).

<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3707314,00.html>, (retrieved 05/30/2009).

HURRIYET DAILY NEWS, "High-Level Turkish-Syrian Meeting Kicks off in Latakia", <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=high-level-turkish-syrian-meeting-kicks-off-in-latakia-2010-10-03>, (retrieved 10/10/2010).

Gazi

Akademik
Bakış

39

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

HURRIYET, "Secret Solution to Hatay", 01/10/2005.

İDİZ Semih, "FM Davutoğlu Should Choose His Words Carefully", *Hurriyet Daily News*, 09/10/2009.

KABALAN Mervan, *Interview*, Damascus University, 08/24/2008.

KHOURY Ernest, *Interview*, Beirut, 08/28/2009.

KILIÇ Serdar, Turkish Ambassador in Beirut, *Interview*, Beirut, 08/26/2008.

LAPIDOT-FIRILLA Anat, *Interview*, Jerusalem-Israel, 06/10/2009

LARRABEE Stephen, "Turkey Rediscovered the Middle East", *Foreign Affairs*, July/August 2007.

LEBANON DAILY STAR, "Turkish Soaps Revive Arab Interest in the Capital of the Ottomans", http://www.dailystar.com.lb/article.asp?edition_id=10&categ_id=4&article_id=105477, (retrieved 08/22/2009).

MOUBAYID Sami, "Turkish-Syrian Relations: The Erdoğan Legacy", *SETA Policy Brief*, No. 25, October 2008.

MOUSSAOUI Rana, 'Subversive' Turkish TV Series Takes Arab World by Storm", <http://www.france24.com/en/20080825-subversive-turkish-tv-series-takes-arab-world-storm>, (retrieved 09/14/2008).

MROUE Jamil K., *Interview*, Beirut, 08/27/2008.

MUFTI Malik, "Turkish-Syrian Rapprochement: Causes and Consequences", *Policy Watch*, No. 630, The Washington Institute for Near East Policy, June 21, 2002.

NTVMSNBC, "TPAO Suriye'de Petrol Arayacak", <http://www.ntvmsnbc.com/id/25137670>, (retrieved 10/07/2010).

SYRIAN MINISTRY OF TOURISM, <http://www.syriatourism.org/index.php?newlang=eng>, (retrieved 08/14/2009)

TBMM, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/hukumetler.htm>, (retrieved 07/15/2009).

TISDALL Simon, "Turkey's Decisive Role", *The Guardian*, January 19, 2009.

TRABOULSI, Fawwaz *A History of Modern Lebanon*, London: Pluto Press, 2007.

TURKISH MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>, (retrieved 09/02/2009).

Gazi